

STRATE-
GISCHE
AGENDA
WEST-
BRABANT
2008-2011

**STRATEGISCHE AGENDA
WEST-BRABANT 2008-2011**

WAAROM EEN 'STRATEGISCHE AGENDA WEST-BRABANT 2008-2011'?

'West-Brabant'

Deze naam duidt feitelijk op een geografisch afgebakend gebied dat op de overgang van klei naar zand ligt. In de praktijk gaat het echter om een landsdeel dat juist het tegendeel is van een 'afbakening'. Vanwege haar ligging kent deze regio immers naar alle kanten dynamische verbindingen met de belangrijke economische centra van West-Europa. Naar het zuidwesten gaat het om de Rijn-Schelde-Delta (met daarin de wereldhavens van Rotterdam en Antwerpen) en om de Vlaamse Ruit. Oostwaarts ligt de connectie met BrabantStad. En in het noordwesten ligt de Randstad. Dankzij het wegen- en spoornet zijn er directe verbindingen met België, Frankrijk, Engeland en Duitsland. Zo bezien is West-Brabant een vitale schakel tussen vele drukke en bedrijvige regio's. Maar er is meer.

'Strategische Agenda'

Juist de nabijgelegen mainports Rotterdam en Antwerpen kampen in toenemende mate met ruimtegebrek en bereikbaarheidsproblemen. Het ligt voor de hand dat beide vervolgens richting West-Brabant kijken. Deze en andere ontwikkelingen vragen van de West-Brabantse gemeentebestuurders, maar ook van de Provincie om een 'Strategische Agenda'. Zo'n afwegingskader maakt het mogelijk om van de ruimtelijke ontwikkeling van deze regio tevens een duurzame ontwikkeling te maken. Er ligt immers de opdracht om West-Brabant aantrekkelijk te laten blijven. Een plek waar men graag wil wonen en werken, maar ook wil vertoeven vanwege de goede voorzieningen op sociaal en cultureel gebied.

Het begrip 'West-Brabant' krijgt daarmee ook een andersoortige dimensie. Economisch, sociaal en ecologisch is er, waar dan ook ter wereld, al lang geen sprake meer van 'gebiedsafbakening'. Beleidsvelden als milieu, leefklimaat, werkgelegenheid, bereikbaarheid en economie kunnen niet strikt binnen een gemeente- of regiogrens geregeld worden. West-Brabant móet dus wel actief deel uitmaken van al die grootschalige ontwikkelingen, of het wil of niet.

Vanwege die opschaling van gemeentebelang naar regionaal en zelfs internationaal belang ontstaat vanzelf de bestuurlijke noodzaak om intensief met elkaar samen te werken. Want de keuze is simpel: wil West-Brabant allerlei externe ontwikkelingen over zich heen laten komen? Of wil het zelf de regie kunnen voeren over de invulling en het gebruik van haar gebied? In maart 2007 hebben alle 19 colleges uitgesproken dat ze gezamenlijk deze verantwoordelijkheid willen oppakken.

Inmiddels heeft iedere gemeenteraad een tweetal leden afgevaardigd in het Platform Gemeenteraden West-Brabant. Dit platform begeleidt het proces van de Bestuurlijke Regiegroep (BRG). Daarnaast maken de afgevaardigde raadsleden hun opgedane kennis en informatie toegankelijk voor hun eigen raad. Dit stimuleert de discussie binnen de 19 gemeenten tussen het college en de raad.

'2008-2011'

Deze periode hangt samen met het feit dat de collegeleden van de betreffende gemeenten in 2007 het 'Convenant Strategische Samenwerking West-Brabant' hebben ondertekend. De looptijd van dit convenant eindigt in 2011.

THEMA'S

De 'Strategische Agenda West-Brabant 2008-2011' bevat een aantal thema's, waaraan een missie en doelstellingen zijn gekoppeld. Het betreft:

ALGEMEEN

RUIMTELIJKE ONTWIKKELINGEN

ECONOMIE

BEREIKBAARHEID

DUURZAME ONTWIKKELING

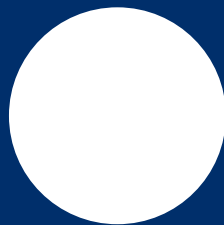
VOORZIENINGEN

LOBBY EN PR

BEDRIJFSVOERING

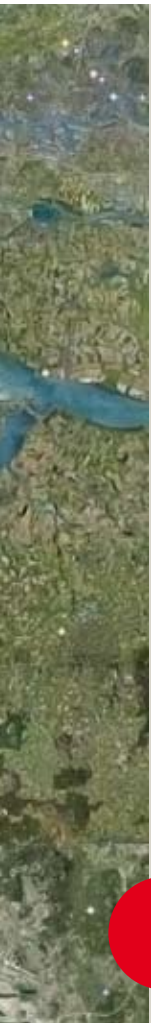
Doelstellingen

- 1 West-Brabant beschikt op 1 januari 2009 over een nulmeting en een monitoringsysteem.
- 2 Op 1 januari 2009 heeft West-Brabant een ruimtelijke visie, die als bouwsteen wordt ingebracht in de nieuwe provinciale structuurvisies.
- 3 De beoordeling van ruimteclaims wordt altijd gerelateerd aan het uitgangspunt dat ruimtelijke en duurzame ontwikkeling van West-Brabant hand in hand gaan.
- 4 De 19 gemeenten beschikken uiterlijk in 2010 over kwaliteitsplannen op het gebied van water en lucht.

RUIMTELIJKE EN DUURZAME ONTWIKKELINGEN IN WEST-BRABANT GAAN HAND IN HAND

“De komende jaren staat er veel te gebeuren in West-Brabant. Er komt een aantal grote projecten aan, zoals het doortrekken van de A4, de HSL-shuttle, bovenregionaal bedrijventerrein Moerdijk, agrarisch cluster bij Dinteloord en het goederentransport per spoor. Dit zijn bovenlokale ontwikkelingen die het noodzakelijk maken dat je die vanuit een overkoepelende bestuurlijke club aanpakt. Voorheen werkte de Provincie veelal topdown, maar het is wenselijker om de regiogemeenten zelf de gelegenheid te bieden om met voorstellen en oplossingen te komen. Vandaar de Strategische Agenda. Die moet leiden tot een ruimtelijke visie voor West-Brabant, die als bouwsteen wordt ingebracht in de nieuwe provinciale structuurvisies. In ruimere zin kun je stellen dat de betrokken bestuurders in deze alliantie met elkaar kunnen afspreken welke ontwikkelingen ze in de toekomst wel en niet in dit gewest willen. Zo kun je de ruimtelijke invulling zelf regisseren en loop je niet achter de feiten aan. Het is een overkoepelend orgaan dat weer boven andere overleggrems als SES e.d. functioneert.

De komende jaren zal het erom gaan dat afzonderlijke gemeenten beseffen dat ze mee kunnen profiteren van de West-Brabantse samenwerking. Als dat niet lukt, blijft het een kwestie van ieder voor zich en dan verliezen meestal alle partijen. Want je kunt niet overal glastuinbouw, een outletcentrum, een winkelmall, een Maintenance Valley of internationaal kantorenpark vestigen. Dan concurreer je elkaar dood.

Als Provincie proberen wij bruggen te slaan en te regisseren. Ik hoop dat er een ruimtelijke ontwikkelingsvisie voor de volgende 15 jaar komt die door de West-Brabantse gemeenten zelf is opgesteld en wordt gedragen. Als de verschillende regio's in Noord-Brabant daarbij ook nog een eigen economisch, toeristisch en recreatief profiel kiezen, worden uiteindelijk de burgers daar beter van. En daar doen we het tenslotte voor.”

**“ DEZE ALLIANTIE BIEDT GEMEENTEN
DE KANS OM ZELF EEN RUIMTELIJKE
VISIE VOOR WEST-BRABANT TE
ONTWIKKELEN”**

Peter van der Velden, burgemeester Breda

“Tot nu toe was er nog geen alliantie van West-Brabantse gemeenten die samen één agenda hebben voor de toekomst. In het verleden is dat meerdere malen een pijnlijk gemis gebleken. Voor belangenbehartiging, strategie, ruimtelijke en economische ontwikkeling moet je je in Den Haag of bij de Provincie niet meer als afzonderlijke stad melden. Daar wordt, terecht, veel meer gekeken naar de hele regionale samenhang. De Regiegroep West-Brabant is meer dan noodzakelijk en vanzelfsprekend in mijn beleving. Toen ik drie jaar geleden als kersverse burgemeester van Breda bij een eerste overleg met de Provincie en de staatssecretaris zat, ging het alleen over Zuidoost-Brabant. Dat was voor mij het signaal dat wij ons in West-Brabant ook moesten verbinden. Daar spreekt vertrouwen uit, zeker bij onderwerpen die niet ophouden bij de gemeentegrens.

Als je de huidige situatie bekijkt, dan zitten wij aan tafel bij bestuurders van Rotterdam en Antwerpen. Recent hebben we met de 19 gemeenten een economisch partnership afgesloten met de Chinese stad Yangzhou waar bijna 5 miljoen mensen wonen. Als regio heb je in dergelijke overleggen veel meer potentie en mogelijkheden. Er wordt serieus rekening met je gehouden, vooral ook omdat we een interessant gebied vertegenwoordigen waar nog van alles mogelijk is. Daar zijn ze bij onze ‘buren’ heel goed van doordrongen, kan ik verzekeren. West-Brabant heeft ervoor gekozen om voor de sociaal-economische kwesties nauw samen te werken met de provincie Zeeland in ‘Pieken in de Delta’. We hebben beide veel met logistiek, procesindustrie, recreatie en toerisme. Dat samenwerkingsverband heeft dus een eigen logica.

Bij de gekozen onderwerpen van de Strategische Agenda is het beter om alles in West-Brabants verband aan te pakken, inclusief Tholen. Niet als nieuwe bestuurlijke entiteit, maar vooral om pragmatische redenen. Als je uitgaat van de inhoud en je spreekt duidelijk met elkaar haalbare doelstellingen af, dan kun je stappen vooruit zetten.

Persoonlijk voel ik me, als oud-burgemeester van Bergen op Zoom en als burgemeester van Breda, zeer verbonden met deze regio. Als we er niet in zouden slagen om elkaar te versterken, zou ik dat mezelf aanrekenen. Maar ik geloof er heilig in dat we er goed uitkomen, omdat in alle West-Brabantse gemeenten het besef groeit dat het niet een vrijblijvende keuze is om samen te werken. Ontwikkelingen op het gebied van veiligheid, cultuur, onderwijs en gezondheidszorg tonen aan dat we door samenwerking al een heel stuk verder gekomen zijn. Maar ook dat we nog iets in te halen hebben op andere regio's. Juist omdat we lange tijd samenwerking uit de weg zijn gegaan. Ik denk dat Breda daarbij als grote stad een trekkersrol kan vervullen.

Voor mij is duidelijk dat het klimaat om samen op te trekken hier de laatste jaren sterk verbeterd is. Als je de grote vraagstukken ziet die op ieder van ons afkomen, dan is het een kwestie van: wil je als West-Brabant erbij zijn of laat je het gebeuren? Ik kies volmondig voor het eerste en daar wil ik me extra voor inzetten.”

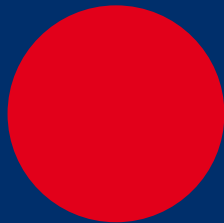

“ IK HEB EEN DIEPE OVERTUIGING DAT DE GEKOZEN SAMENWERKING IN HET BELANG VAN WEST-BRABANT IS OM ZICH VERDER TE ONTWIKKELEN ”

RUIMTELIJKE ONTWIKKELINGEN

Doelstellingen

- 1 Op 1 januari 2009 heeft West-Brabant zijn ruimtelijke visie klaar, die als bouwsteen wordt ingebracht in de nieuwe provinciale structuurvisies.
- 2 Op 1 januari 2011 heeft West-Brabant volgens de aanpak van de gebiedsgerichte ontwikkelingsplanologie de volgende ruimtelijke deelgebiedsplannen klaar:
 - het gebied rond de A4;
 - het gebied rond de spoordriehoek Moerdijk – Roosendaal – Breda;
 - het gebied rond de A27;
 - het gebied rond de A58;
 - ‘de waterrand van West-Brabant’
(van Boven-Merwede, via oostkant Oosterschelde tot aan Markiezaatsmeer).

VOOR VEEL IS EEN PLEK
IN WEST-BRABANT,
MAAR HET BLIJFT WEL MOOI

“West-Brabant heeft te lang te weinig aan gezamenlijke ontwikkeling gedaan en dreigde het ‘putje’ te worden tussen de grote industriële gebieden. Vooral de rijksnota’s ‘Ruimte’ en ‘Pieken in de Delta’ hebben de gemeenten een paar jaar geleden wakker geschud. Vanuit de Provincie is het verzoek gekomen om een ontwikkelingsprogramma te starten. Onder de regie van de bestuurders van 19 gemeenten in West-Brabant is dat via het SES opgepakt.

Echter, binnen het SES-kader zijn de economische thema’s vooral bedrijventerreinen, arbeidsmarkt, toerisme en recreatie. Een aantal daarmee samenhangende beleidsvelden, zoals ruimtelijke ordening en duurzaamheid, is daarmee niet gedekt. Een belangrijke vraag is daarbij: Is ruimtelijke ordening volgend of leidend? Creëert het per gemeente alleen locaties voor bedrijfsvestigingen of is er sprake van echte ruimtelijke ontwikkeling in het hele gewest West-Brabant? In dat laatste geval is er veel meer sprake van overkoepelend regisseren en keuzes maken. Waar past welke branche of bedrijf het beste? Datzelfde geldt voor (sociale) duurzaamheid. Hoe kun je optimaal met bepaalde locaties omgaan? Hoe kun je een gebied - ondanks de economische ontwikkeling en infrastructurele invulling - aantrekkelijk en leefbaar houden? Daarmee is ruimtelijke ontwikkeling het scharnierpunt waar alle beleidsvelden samenkomen.

De nieuwe structuurvisie is de opvolger van het streekplan. Die visie is hard nodig om West-Brabant als entiteit te kunnen afficheren. Qua infrastructuur is er al veel gerealiseerd of in ontwikkeling: de verbetering van de doorstroming op de A27, de verbreding van de A16, de aanleg van de A4, de komst van de HSL-shuttle. Dit laatste kan ervoor zorgen dat de Spoorzone in Breda een belangrijke internationale kantoorlocatie wordt. Ook de Beneluxering vindt volop plaats in de regio Breda. De A4 moet niet alleen een

weg worden die zorgt voor een snel transport tussen Rotterdam en Antwerpen. Langs die weg moeten met veel zorg bedrijventerreinen worden aangelegd, waardoor deze regio meeprofiteert van de logistieke functie. Hetzelfde geldt voor de betekenis van Moerdijk en Maintenance Valley. Al dit soort ontwikkelingen maakt het noodzakelijk om boven-lokale keuzes te maken. Daarbij is het van belang dat gemeenten elkaar zonder controverses iets gunnen. Samenwerken is dus het sleutelwoord.

De Strategische Agenda is geen blauwdruk van de toekomst, maar geeft er wel richting aan. Hij heeft als het ware een regiefunctie. Je kunt ermee aangeven waar je bepaalde ontwikkelingen wenselijk acht. Als de A4 in bijvoorbeeld 2015 is gerealiseerd, moet je nu al plannen maken om de gebieden daaromheen te ontwikkelen. Zo kun je bij Steenbergse glastuinbouw vestigen in samenhang met het Agrarisch Industrieel Complex Dinteloord. Dan moet je datzelfde dus niet ook in Moerdijk gaan doen. Iets dergelijks geldt ook voor de aanleg van containerterminals.

Als de bestuurders van de deelnemende gemeenten open zijn naar elkaar over hun ambities en voornemens, heeft de samenwerking zin.

De ruimtelijke structuurvisie is dan het kader waar initiatieven uit de markt aan kunnen worden getoetst en tevens een uitvoeringsagenda. Als we alles op lokaal niveau blijven regelen, verrommelt West-Brabant tot een karakterloze lappendeken. Dat moeten we zien te voorkomen. Daarom is het goed dat de Strategische Agenda niet van boven is opgelegd, maar dat de gemeentelijke bestuurders er zelf voor verantwoordelijk zijn.

Het streven moet zijn om in 2011 een hechte, stabiele West-Brabantse alliantie te hebben. Daardoor kun je continuïteit in het beleid brengen, ook als bestuurders na een ambtsperiode van 4 jaar opgevolgd worden door anderen.”

**“ GEMEENTEBESTUURDERS ZIJN
ZELF VERANTWOORDELIJK VOOR DE
WEST-BRABANTSE STRUCTUURVISIE”**

Doelstellingen

- 1 Gemeenten hebben in 2010 bindende afspraken gemaakt over de behoefte aan en de realisatie van (boven-) regionale bedrijventerreinen in West-Brabant.
- 2 Gemeenten hebben op 1 januari 2009 geïnteriseerd welke bestaande (boven-) regionale bedrijventerreinen geherstructureerd moeten worden en hoe dit gefinancierd en gerealiseerd moet worden.
- 3 In 2008 zijn de economische ontwikkelmogelijkheden langs de A-4, het Schelde-Rijn-kanaal en de A-27 bepaald.
- 4 West-Brabant beschikt over voldoende ruimte voor de vestiging van bovenregionale kantoorfuncties. Daarnaast wordt op basis van maatwerk ruimte in de regio geboden voor kantoorontwikkelingen in samenspraak met de markt.
- 5 Voor Maintenance is in 2015 West-Brabant 'worldwide the place to be'.
- 6 De verbetering van de kwaliteit en de kwantiteit van de wal- en wateraccommodaties in West-Brabant voor de recreatietoervaart zal sterk worden gestimuleerd om daarmee een aanzienlijk langere verblijfsduur van toeristen (20% in 2010) in de regio te bewerkstelligen.
- 7 Voor 2010 zijn de verdere toeristisch-recreatieve mogelijkheden rondom het Nationaal Park De Biesbosch geïnteriseerd, uiteraard met in achtname van de uitzonderlijke natuurlijke en landschappelijke waarden.
- 8 Het aantal toeristische en zakelijke overnachtingen in West-Brabant is beide in 2015 met 20% toegenomen door onder andere de cultuur-historische waarden van West-Brabant beter voor het voetlicht te brengen en de zakelijke markt (congressen, seminars, trainingen) te faciliteren.
- 9 Het onderwijs is afgestemd op de veranderende eisen die de economie stelt.
- 10 In 2015 hebben de stadscentra in West-Brabant 10% meer bezoekers.

WEST-BRABANT PAKT AAN

André Adank, wethouder Breda

“Veel hedendaagse ontwikkelingen houden niet op bij de gemeentegrens. We kennen allemaal de globalisering, de wereldeconomie, de wereldwijde milieuproblematiek. Met al die dingen heeft West-Brabant dagelijks te maken. En dat heeft uiteraard effect op de werkgelegenheid, de sociale samenhang, de infrastructuur, het milieu en de cultuur. Als afzonderlijke gemeenten kunnen we op deze grote schaal te weinig betekenen. Juist als één West-Brabant kun je in overleg met Rotterdam, Antwerpen, de provincie, het Rijk of de EG iets voor elkaar krijgen. Je vergroot je slagkracht enorm op die manier, vooral omdat we bestuurlijk niet te groot zijn. Naast een sterk economisch Oost-Brabant is een sterk West-Brabant nodig. De Brabantse Ontwikkelings Maatschappij, REWIN en een acquisitiepoot van de afdeling Economische Zaken van de gemeente Breda (BRIM) zouden eendrachtig en slim moeten samenwerken om sterke wereldspelers naar deze regio te halen. Breda zou in die zin best nog een tandje bij mogen zetten.

Inhoudelijk is het goed dat we samen niet alleen naar werkgelegenheid kijken, maar die juist koppelen aan sociale, ruimtelijke, infrastructurele en duurzaamheidsaspecten. Zo ontstaat een coherent beleid voor deze regio. Een goed voorbeeld is het aanleggen van nieuwe bedrijventerreinen. Daarvoor is juist een regionale aanpak heel nuttig, want als gemeente kun je nu eenmaal niet elke onderneming adequate bedrijfsruimte bieden. Het ene bedrijf past beter bij Roosendaal, het andere in Moerdijk. Dit soort vestigingsprofielen brengen we nu in kaart. In dit verband is de revitalisering van bestaande terreinen van groot belang. Daarom inventariseren we eerst waar we nog verbeteringen kunnen aanbrengen, want dan is het minder noodzakelijk om beslag te leggen op vele kostbare hectaren voor nieuwe bedrijventerreinen. We kunnen niet eindeloos doorgaan met steeds weer terreinen aan te leggen en uit te breiden, zonder dat we de huidige locaties optimaal benutten. Als we een heldere visie hebben over de invulling van ons landsdeel, loop je niet het gevaar dat je op termijn een dependance wordt van Antwerpen en Rotterdam. Dan worden er in ons mooie landschap overal ‘dozen’ gestapeld. Liever zelf besturen dus, dan achter de feiten aan lopen.

Voor Moerdijk is intussen vastgesteld dat daar het enige bovenregionale bedrijventerrein van West-Brabant komt. Breda zou zich, wat mij betreft, het beste kunnen profileren als internationaal georiënteerd dienstencentrum. De Spoorzone-ontwikkeling met de HSL-shuttle spelen daarin natuurlijk een belangrijke rol. Productiebedrijven kunnen weer beter op andere locaties terecht. Voor de glastuinbouw en agrocultuur denken we aan de westhoek. Ook voor ondernemers is het dikwijls aantrekkelijker om zich in een cluster van gelijks-oortige bedrijven te vestigen. Dat stimuleren we met deze profilering.

Met een worldwide Maintenance in Woensdrecht kan onze regio ook prima voor de dag komen. We hebben Defensie in de buurt, maar ook Stork en goede opleidingen. Al die organisaties versterken elkaar. Overigens moeten we ook hierbij bovenregionaal denken, want in Tilburg en Eindhoven is veel potentie om op dit gebied krachten te bundelen. Ook op toeristisch/recreatief gebied zie ik veel kansen voor de regio. Het watertoerisme kan veel beter worden aangepakt als we dat regionaal doen. Zo zouden we watersportliefhebbers uit België, Frankrijk en Engeland veel beter kunnen benaderen via een website van West-Brabant. Dat geldt ook voor het onder de aandacht brengen van de cultuurhistorische waarden van deze regio. Samen kun je een gezicht geven aan wat je te bieden hebt. Een versnipperd aanbod per gemeente maakt veel minder indruk dan een aansprekend totaalprogramma voor dit hele gebied.

Op onderwijsgebied zou er, wat mij betreft, in West-Brabant een beter fundament moeten komen voor autonoom wetenschappelijk werk.

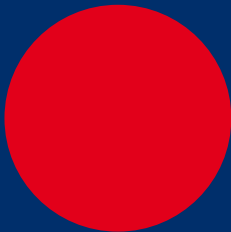
Ik denk daarbij aan intensievere bovenregionale samenwerking met de universiteit van Rotterdam, Antwerpen, Middelburg, Tilburg en Eindhoven. Daarnaast werken we al flink aan het leggen van contacten tussen onderwijs en bedrijfsleven. Tot slot zouden we ook beter als regio kunnen acquireren om meer bezoekers naar onze stadscentra te lokken. Niet alleen in Nederland, maar ook in de omliggende landen. Daar valt nog een wereld te winnen.

**“ECONOMISCH, SOCIAAL EN
BESTUURLIJK VALT ER VEEL WINST
TE BEHALEN DOOR CONSTRUCTIEF
SAMEN TE WERKEN IN DIT LANDSDEEL”**

Doelstellingen

- 1 De tevredenheid over de externe bereikbaarheid van West-Brabant bevindt zich in 2015 bij de gebruikers op minimaal hetzelfde niveau als op 1 januari 2006.
- 2 De externe en interne bereikbaarheid van West-Brabant via het spoor is in 2015 ten opzichte van 1 januari 2008 verbeterd.
- 3 Het gebruik van het openbaar vervoer binnen West-Brabant moet in 2015 met 10% gegroeid zijn ten opzichte van 1 januari 2008.
- 4 De aan- en afvoer van goederen via binnenwater is in 2015 met tenminste 10% toegenomen.
- 5 De aan- en afvoer van goederen via het bestaande spoor neemt ten opzichte van 1 januari 2008 niet toe.
- 6 In 2015 is besloten de goederenspoorlijn langs de A17 (RoBel-lijn) aan te leggen.

SNEL, SCHOON EN VEILIG

Marjolein de Wit, wethouder Moerdijk

“Als je met Google Earth op je pc afdaalt naar West-Brabant kun je allerlei ontwikkelingen goed in perspectief zien. Wat allereerst opvalt, is dat de bestuurlijke grenzen die wij bedacht hebben, niet te zien zijn. Wel de combinatie van zee en vlak land met veel waterlopen, die de natuurlijke randvoorwaarden scheppen voor de economische activiteiten in de mainports Rotterdam en Antwerpen. Hier vandaan worden dagelijks vele goederen vervoerd voor de circa 300 miljoen consumenten in het Europese achterland. Ook is duidelijk dat dit vervoer veelal over de infrastructuur van West-Brabant gaat.

Voor de West-Brabantse bestuurders is het van groot belang dat we als één geheel en met één visie meepraten aan de relevante ‘beslistafels’ waar zaken ter sprake komen die onze regio betreffen. Want ontwikkelingen in Rotterdam en Antwerpen hebben vroeg of laat effect op bijvoorbeeld de bereikbaarheid binnen West-Brabant. Zo staat in het recente Rotterdamse Havenplan de ambitie dat in 2020 voor alle vervoerswijzen de achterlandverbindingen zijn verbeterd. De aanleg van de Westerschelde Container Terminal in Vlissingen veroorzaakt uiteraard ook in West-Brabant een zwaardere belasting van weg en spoor.

Wat betekent dat voor de toekomst? Nu al denderen de goederentreinen door veel West-Brabantse kernen. De leefbaarheid komt steeds meer onder druk en de beperkingen die de huidige spoorlijn veroorzaakt, zit stads- en dorpsontwikkeling flink in de weg. Voor ons is dat voldoende reden om de aanleg van de RoBel-lijn langs de A17 op te pakken. Sowieso willen we dat het transport van goederen over het bestaande spoor niet verder toeneemt.

Dan het vervoer over water. Daar is nog een flinke onbenutte capaciteit. We moeten er echter wel voor zorgen dat de waterwegen goed onderhouden worden en dat bruggen en sluizen voldoende hoogte en capaciteit hebben. Verder moeten we een aantal afwegingen maken. Zo wil het dichtslibbende

Rotterdam zijn containers graag snel naar het achterland transporteren, zo mogelijk via de haven van Moerdijk. Maar is dat wel goed voor dat deel van onze regio waar zich toch al zoveel economische activiteit concentreert? En wat voor consequenties heeft dat voor het vervoltransport over weg, water en spoor? Of moet Bergen op Zoom, dat aan één van de drukst bevaren kanalen van Europa ligt, daarvoor benut worden? Maar hoe verhoudt zich dat tot andere ontwikkelingen in de regio?

Tot slot de bereikbaarheid over de weg. Het is hoog tijd dat het ontbrekende stuk A4 in West-Brabant wordt aangelegd. Wij willen ons echter niet puur beperken tot een vervoerscorridor. Het omliggende gebied kan prima ontwikkeld worden voor AgriFoodBusiness en met recreatieve concentraties. Verder denk ik dat de knelpunten bij Hooipolder en Sint Annabosch snel moeten worden aangepakt. Bij dit alles moet vooral ook het gebruik van het openbaar vervoer toenemen om alles in beweging te houden. Wij streven ernaar dat het in 2015 met 10% gegroeid is ten opzichte van nu. Daarvoor moet er wel meer worden geïnvesteerd in aantrekkelijk openbaar vervoer, zoals toegankelijke, milieuvriendelijke bussen, aantrekkelijke haltes en up-to-date informatievoorziening.

Voor mij is het duidelijk dat de hele keten van vervoer van, naar, door en in onze regio goed moet zijn. Als er schakels ontbreken of niet voldoende functioneren hebben de West-Brabantse inwoners daar last van. Iedereen begrijpt dat gemeenten dit nooit op eigen houtje kunnen realiseren. Sterker nog, bepaalde noodzakelijke maatregelen zijn niet direct in het belang van mijn eigen gemeente, maar wel goed voor de hele regio. Als je voor dat laatste, algemenere belang kiest, zullen bestuurders nauw moeten samenwerken en met één stem andere betrokken partijen buiten onze regio moeten benaderen. Alleen dan blijft West-Brabant bereikbaar en leefbaar in de toekomst.”

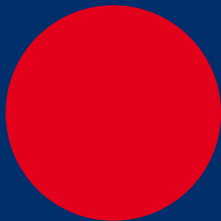

**“ KWESTIES ALS ‘BEREIKBAARHEID’
EN ‘MOBILITEIT’ OVERSTIJGEN
VER DE GEMEENTEGRENZEN”**

DUURZAME ONTWIKKELINGEN

Doelstellingen

- 1 Als er een bestemmingsverandering van groen/blauw naar rood/grijs ingezet wordt, moet eenzelfde hoeveelheid ruimte elders een groen/blauwe kwaliteitsimpuls ondergaan.
- 2 In 2015 zijn de projecten uit de gebiedsplannen Wijde Biesbosch, Brabantse Delta en het Reconstructieplan Baronie gerealiseerd.
- 3 Vanaf 2015 zijn ruimtelijke ontwikkelingen geen probleem meer voor de luchtkwaliteit.
- 4 De 19 gemeenten beschikken in 2011 over een waterplan en luchtkwaliteitsplan die de basis vormen voor een West Brabants waterplan en luchtkwaliteitsplan in 2015.
- 5 De 19 gemeenten nemen op terreinen waar zij zelf verantwoordelijkheid hebben maatregelen die de uitstoot van CO₂ in 2015 met 10% heeft laten afnemen.
- 6 In Nationaal Park De Biesbosch is economisering van natuur mogelijk, maar altijd geredeneerd vanuit het dominante natuurbelang.

HET IS GOED TOEVEN IN EEN SCHOON, ZUINIG, BOSRIJK, WATERRIJK EN CULTUURRIJK WEST-BRABANT

Jan Luteijn, wethouder Werkendam

“De komende vier jaar moeten we in West-Brabant de lat verleggen op een aantal belangrijke terreinen, waaronder duurzaamheid. Ik heb er vertrouwen in dat we daarin slagen, met name omdat deze gewestelijke alliantie niet al te omvangrijk is. Bestuurlijk is het praktisch hanteerbaar en dat is een voorwaarde voor succes.

Ik zou het fantastisch vinden als we in 2011 hier meer groen hebben, als er meer aandacht is voor het landelijk gebied, als we een coöperatieve opzet van energiewinning op enkele plaatsen hebben in onze regio en als we bij grote ruimtelijke ontwikkelingen het verlies aan natuur elders hebben gecompenseerd. Als we daarin slagen, hebben we zichtbaar iets betekend voor onze burgers en met 19 gemeenten samen het verschil gemaakt met de huidige situatie. Vooral wat duurzaamheid betreft, is een regionale aanpak veel effectiever dan een aanpak per gemeente. Watervervuiling en CO₂-uitstoot laten zich nou eenmaal niet beperken door gemeentegrenzen. Waar we dus naar streven is dat alle betrokken gemeenten gezamenlijk bijdragen aan een West-Brabants water- en luchtkwaliteitplan. Met ‘duurzaamheid’ bedoelen we meer dan alleen milieuaspecten. Die laatste kunnen juist goed op gemeentelijk niveau worden aangepakt. Maar met duurzaamheid raak je vooral ook andere deelterreinen waar de Strategische Agenda over gaat.

Zo moet een voorstel voor de aanleg van een nieuw bedrijventerrein getoetst worden aan duurzaamheidscriteria. Niet in bevoogdende zin, maar wel om de keuze scherper te krijgen. Kan het niet beter op een andere locatie in verband met verkeers-, lucht- en geluids-problemen? Dat soort afwegingen moeten we vooral als regio maken, ook al zou je als bestuurder het liefste nieuwe bedrijven bij je eigen gemeente wensen.

Economische of ruimtelijke ontwikkelingen kun je nauwelijks nog afzonderlijk beoordelen. Je zult ze altijd moeten afstemmen met andere referenties, zoals duurzaamheid. Tenminste als we onze missie van een schoon, aantrekkelijk en leefbaar West-Brabant ook voor de komende generaties willen waarmaken. In zekere zin houdt deze opgave in dat

we die ambitieuze ontwikkelaars een spiegel voorhouden. Wat zijn de consequenties van hun economische of ruimtelijke keuze? Dat betekent dus continu zoeken naar balans en naar alternatieven. Gelukkig zijn we met veel verstandige bestuurders die verder kijken dan hun eigen portefeuille. Wel staat vast dat we allemaal economisch vooruit willen, dus er zullen zeker nog enkele aantastingen van het landschap volgen. Om die reden hebben we afgesproken dat er in dergelijke gevallen een compensatie in groen en water wordt geregeld, ergens in de regio.

Een andere kwestie waarbij we als regio goed zouden kunnen samenwerken, betreft de doelstelling om de CO₂-uitstoot te reduceren. Op gemeentelijk niveau zal het behoorlijk lastig worden om dit te realiseren. Maar als de 19 gemeenten samen investeren in een ‘energy valley’ lukt het gemakkelijker. Daarbij moet je denken aan grootschalige opwekking van duurzame energie met windmolens en zonnepanelen, biomassa- en vergistingscentrales, affakkelen van stortplaatsen en dergelijke. Als je die op enkele geschikte locaties vestigt, maak je de bewoners op een robuuste wijze zichtbaar dat je duurzame ontwikkeling serieus neemt. In Waalwijk functioneert er al een.

Met een coöperatieve opstelling kunnen we sneller resultaat boeken dan als gemeente apart, want iedereen zit met beperkende regelgeving op het gebied van milieu, horizontaantasting en ga maar door. Met zo’n aanpak kunnen we onze gemeenteraden en onze bewoners ook overtuigen van het belang van deze regionale agenda.”

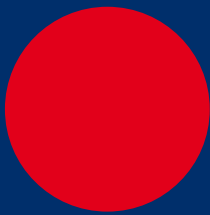
“ IK KIES VOOR ENKELE SCHERPE
EN REALISTISCHE DOELSTELLINGEN.
DAAR ZULLEN WE ONZE HANDEN AL
AAN VOL HEBBEN”

VOORZIENINGEN

[SOCIAAL, MAATSCHAPPELIJK EN FYSIEK]

Doelstellingen

- 1 Voor het handhaven van een minimaal voorzieningenniveau is het voor de kernen in de plattelandsgemeenten van zeer groot belang, dat deze gemeenten voor haar dorpskernen tenminste voor de eigen behoeften (op basis van demografische ontwikkelingen) mogen bouwen.
- 2 West-Brabant beschikt in 2015 over een netwerk van (hoger) beroepsopleidingen. In ieder geval op het vlak van Maintenance, Transport/Logistiek, Landbouw/veeteelt en Leisurevlak. Voor de subregio Roosendaal- Bergen op Zoom ligt de nadruk hierbij op HBO-opleidingen op Maintenance- en agrarisch vlak.
- 3 In 2015 is de tevredenheid over de aanwezigheid in of nabij West-Brabant van (top)klinische voorzieningen ten opzichte van 1 januari 2008 met 10% toegenomen.
- 4 De tevredenheid over de bereikbaarheid van het landelijk gebied via openbaar vervoer is in 2015 even hoog als op 1 januari 2008.
- 5 Voor zorgbehoevenden is er in 2010 een sluitende ketenaanpak beschikbaar.

ALLES IS OM DE HOEK

Kees Jongmans, wethouder Roosendaal

“Het is al enige tijd beleid om mensen zo lang mogelijk in hun eigen woonomgeving te laten wonen als ze dat wensen. Dat is natuurlijk een mooi streven, maar in veel West-Brabantse dorpskernen is het dan wel noodzakelijk dat de basisvoorzieningen op peil blijven. Is er wel een pinautomaat en een postkantoor in de buurt? Zijn er winkels voor de dagelijkse behoeften? Hoe zit het met de zorg, het onderwijs en het openbaar vervoer? Zijn er huizen beschikbaar voor starters? En is de werkgelegenheid voldoende? Voor mij is duidelijk dat al die voorzieningen met elkaar samenhangen als je je missie ‘Alles om de hoek’ wilt kunnen waarmaken.

Als je ervan uitgaat dat ook de West-Brabantse bevolking sterk gaat vergrijzen in de nabije toekomst, ontstaat er vooral in de kleinere plattelandsgemeenten een disbalans. Doordat er relatief veel ouderen zullen wonen, is het geen reguliere afspiegeling meer van de samenleving. Het is daarbij de vraag of de aanwezige voorzieningen wel adequaat zijn voor zo’n bevolkingssamenstelling. Bovendien kan door deze ontwikkeling het inwoneraantal van dorpen gaan dalen en dan staan de aanwezige voorzieningen extra onder druk. Hoe aantrekkelijk en leefbaar kun je die dorpen houden? Het is dus zaak dat daar voldoende woningen bereikbaar zijn voor jongere starters. Ik vind het in dit verband een goede ontwikkeling dat West-Brabantse woningcorporaties samenwerken, zodat ze niet per gemeente maar per regio een beleid kunnen voeren. Dat geldt ook voor zorg- en welzijnsorganisaties. En uiteraard is de samenwerking tussen de West-Brabantse gemeenten hierbij van groot belang, omdat we nu richting de Provincie en het Rijk gezamenlijk één koers kiezen.

Extra aandacht verdienen het opleidingsmogelijkheden in West-Brabant. Als je jonge mensen en bedrijven aan je streek wilt binden, heb je voldoende hogere opleidingen nodig. Voor economie, toerisme en leisure zitten we al behoorlijk goed, met name in Breda. Maar bijvoorbeeld de vestiging van Maintenance Valley bij Woensdrecht zou er sterk

bij winnen als er in de directe omgeving een HBO-opleiding voor die branche zou komen. Je ziet daar nu al de meerwaarde van de mbo-leeromgeving bij Stork.

Iets vergelijkbaars heb je nodig voor de agrarische sector in de westhoek. Ik denk aan dependances van bestaande hogere opleidingen. Daardoor kan er een rechtstreekse kennis- en personele uitwisseling ontstaan tussen bedrijven en opleidingen. Daar wordt West-Brabant sterker door.

Op het gebied van zorgvoorzieningen, en de tevredenheid daarover, doet West-Brabant het landelijk niet zo slecht, denk ik. Wat we moeten proberen te bereiken is een situatie dat mensen de basiszorg ‘om de hoek’ kunnen krijgen. Die ontwikkeling is eigenlijk al gaande. Je kunt bijvoorbeeld nu al op veel meer plaatsen bloed laten prikken dan voorheen. Het zou ideaal zijn dat er in elke dorpskern of buurt een centrum is voor de noodzakelijke zorg. Bereikbaarheid van zorg, is zeker voor oudere mensen die afhankelijk zijn van openbaar vervoer, een aandachtspunt. Het streven is om de zorg dichterbij de mensen te brengen. Als dat op een slimme manier gebeurt, valt er ook efficiencyvoordeel te halen. Op andere welzijnsterreinen zijn we al succesvol bezig met een sluitende ketenaanpak. Dat moeten we in de zorg ook bereiken. Wat ook zou helpen is dat het openbaar vervoer beter wordt in deze regio, met name in het landelijk gebied. Vooral ’s avonds laat dat te wensen over. In maatschappelijk en sociaal opzicht is het belangrijk dat mensen anderen kunnen ontmoeten en zelf ook bereikbaar zijn. Goed openbaar vervoer speelt daar een wezenlijke rol in.”

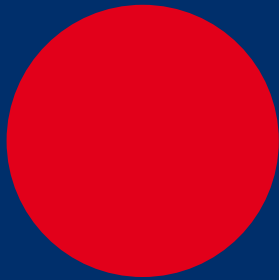

**“ HET ZOU IDEAAL ZIJN ALS MENSEN
HIER EEN VRIJE KEUS HEBBEN OM
ERGENS LANGDURIG TE KUNNEN
BLIJVEN WONEN ”**

LOBBY- EN PR-STRATEGIE

Doelstellingen

- 1 Voor 1 januari 2010 heeft West-Brabant zijn 'regiomarketing' klaar.
- 2 In 2009 wordt tenminste één nieuw (boven-)regionaal evenement in West-Brabant georganiseerd.
- 3 De 19 colleges reageren als 'West-Brabantse vergadering' op beleidsstukken van andere overheden met impact op West-Brabant.
- 4 De website www.west-brabant.eu is dé bron voor informatie over West-Brabant.
- 5 De maatschappelijke partners zijn betrokken bij de uitwerking van de Strategische Agenda en zijn daarover tevreden.

**WEST-BRABANT IS IN 2015 EEN
ZELFBEWUSTE REGIO WAAR
REKENING MEE GEHOUDEN WORDT**

Han Polman, burgemeester Bergen op Zoom

“In West-Brabant hebben vooral maatschappelijke ontwikkelingen de bestuurders gedwongen om samen op te trekken.

De aanpak van vraagstukken vraagt regionale kracht. Als het goed gaat met de regio, gaat het ook goed met de gemeenten. In het regionale belang moeten we dus het lokale belang herkennen.

Colleges van B&W moeten nu soms nog uitleggen waarom regionale samenwerking nodig is en ook geld kost. Eigenlijk moet het proces andersom: gemeenteraden en inwoners moeten de colleges opjutten: kun je een beetje voortmaken met de uitvoering van de regionale plannen. Wij voelen die druk in ieder geval steeds meer komen van het regionale bedrijfsleven en maatschappelijke organisaties.

Daarnaast is een integrale aanpak nodig. Ik zal een voorbeeld geven. Economie en vestigingsbeleid: daar moet je duurzaamheid, recreatie, volkshuisvesting, ruimtelijke ontwikkeling, cultuur en onderwijs bij betrekken.

De strategische agenda is een goed kader waarop we onze lobbies, inzet en samenwerking met anderen, waarvan we afhankelijk zijn, baseren. Het geeft binding en kracht. Het is ook een basis voor onze regiomarketing.

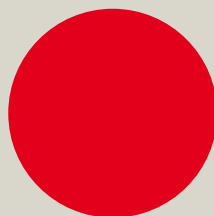
Een sterke herkenbare regio die weet wat ze wil, is ook onontbeerlijk om goed te kunnen samenwerken met onze omgeving: Zeeland, Vlaanderen, de grote havensteden. West-Brabant heeft daarvoor de goede schaal. Klein genoeg om elkaar te kennen en herkenbaar in de gemeenschappelijke belangen, groot genoeg

om aan tafels te zitten waar zaken worden gedaan in Brussel, Den Haag en Den Bosch.

Een herkenbare regio staat of valt met een duidelijke identiteit. En die identiteit van West-Brabant krijgt steeds meer vorm. Dat is diversiteit in landschap en cultuur, ondernemend, eigenheid en houden van het goede leven.

Bij de Provincie heb ik ooit gezegd dat Noord-Brabant niet alleen moet investeren in de B5 (Brabantstad) maar vooral in de R4: de 4 regio's van de omgeving Den Bosch, Eindhoven, Tilburg en Breda:

West-Brabant dus! Ik voorzie dat er in de toekomst vooral in die constellatie wordt bestuurd. Naar buiten toe, denk aan het Rijk maar ook internationaal, is het veel effectiever als je de regio's beter positioneert. Je merkt dat voortdurend als grote maar ook kleinere nationale en internationale ondernemingen zich hier willen vestigen. Het regionale vestigingsklimaat is wezenlijk. Ook daarvoor is het goed te werken aan een sterk imago van West-Brabant dat overeenkomt met onze identiteit zoals we die herkennen en voelen.”

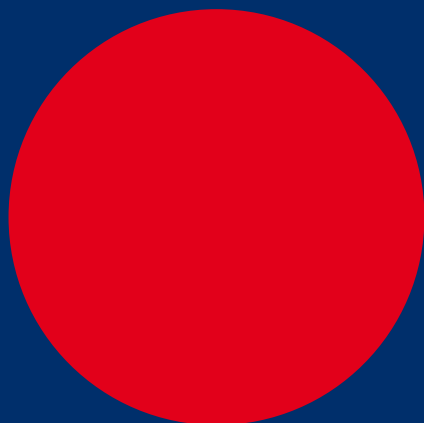

**“WEST-BRABANT MOET
NATIONAAL EN INTERNATIONAAL
BETER HERKENBAAR ZIJN”**

BEDRIJFSVOERING

Doelstellingen

- 1 Voor 1 januari 2009 is geïnventariseerd op welke terreinen door samenwerking er versterking van de eigen bedrijfsvoeringsverantwoordelijkheid kan worden gerealiseerd.

SAMEN DOEN WAT SAMEN KAN

Jan Hoogendoorn, burgemeester Steenbergen

“Oorspronkelijk kom ik uit de ICT-sector, dus opgeleid en opgevoed in bedrijfsvoering. Voor mij is het geen vraag of de West-Brabantse gemeenten doelmatiger kunnen samenwerken in hun bedrijfsvoering. Dat is gewoon zo.

Het probleem is echter dat veel gemeenten bang zijn hun eigen gezicht te verliezen naar hun eigen bewoners. Die vrees is ongegrond.

Als je de bewoners van nu en de toekomst een goede service wilt verlenen, moet je – of je wilt of niet – de mogelijkheden van dienstverlening verruimen. Over enkele jaren vindt iedereen het volstrekt normaal dat je thuis op je pc producten van de gemeente kunt bestellen en ook nog ontvangen. Om dat voor elkaar te krijgen moeten we gezamenlijk vooral de backoffice-activiteiten en de hard- en software op elkaar afstemmen. Backoffice bestaan er nauwelijks verschillen tussen gemeenten. De klanten en activiteiten van de sociale dienst in Breda zijn niet wezenlijk anders dan die in Steenbergen. Backoffice zijn we eigenlijk allemaal hetzelfde.

De verschillen zitten vooral in hoe een gemeente naar buiten treedt. Dus in het frontoffice. Elke gemeente heeft een eigen ‘couleur locale’, of om in ICT-terminen te spreken: een eigen ‘user interface’. Dat kan gewoon zo blijven. We moeten flink investeren in de programmatuur daarachter, zodat er in West-Brabant een eenduidige bedrijfsvoering ontstaat. Daartoe moet er één ‘frame’ komen waar alle 19 gemeenten inpassen. Als we daar niet in slagen, zullen we op termijn ook onze ‘couleur locale’ kwijt raken. Het is een kwestie van moeten, niet meer van willen.

Deze exercitie biedt ons veel kansen op innovatie, kwaliteitsverbetering en uiteindelijk kostenbesparing. Als zowel de overheid als de burgers er bij winnen, moet je dus niet te lang aarzelen maar samen doorpakken. Allemaal dezelfde software, allemaal hetzelfde systeem, eenmalig gegevens aanleveren en één helpdesk, dat zou al een enorme vooruitgang betekenen in West-Brabant.

Op terreinen als veiligheid, politie, onderwijs en gezondheidszorg zie je de afgelopen jaren ook al een

sterk verbeterde samenwerking in onze regio. Zeker qua beheer en materieel gaat dat al voortvarend. Bedrijfsvoering kan daar niet bij achterblijven. Eigenlijk draait alles om twee begrippen: kwaliteit en continuïteit. Als gemeente ben je niet altijd meer in staat om eigenstandig keuzes te maken in ICT-toepassingen, bijvoorbeeld omdat ze gewoon te duur zijn. Dan komt de continuïteit van je dienstverlening in gevaar. Zeker voor kleinere gemeenten speelt dit een rol. Steenbergen heeft in 4 kernen een eigen brandweer, maar als we een hoogwerker nodig hebben, kunnen we naar Bergen op Zoom bellen. Die hoeven we niet zelf te hebben. Door krachten te bundelen en regionaal samen te werken kun je samen meer investeren in dienstverlening. Daardoor kunnen we beter voldoen aan de verwachtingen die de burgers van ons hebben, nu en zeker in de toekomst. De generatie van rond en onder de 30 jaar is van jongs af aan opgegroeid met ICT en internet, en met het feit dat beide partners werken. Mensen die gewend zijn via hun pc spullen te kopen ‘all over the world’, maak je niet meer blij door van ze te vragen een half uur in de rij te staan voor een toeristenkaart. Dan moet je als bestuurders van een regio die zich actief voorbereidt op de toekomst alle zeilen bijzetten om je service op het gewenste niveau te krijgen en ook nog betaalbaar te houden. Het bedrijfsleven doet niet anders. Als we sneller, beter en goedkoper diensten kunnen verlenen voldoen we aan de eisen van de burger anno 2011. Dat is al heel dichtbij. In dat opzicht komt de Strategische Agenda als geroepen. Juist bij bedrijfsvoering moet je niet focussen op de verschillen, maar op de overeenkomsten. We hebben er allemaal mee te maken. Dan moet het ook lukken om deze operatie snel tot een goed resultaat te brengen. We moeten een ‘Anwb-wereldstekker’ ontwikkelen voor West-Brabant. Hij past intern op elke gemeente, maar ziet er naar buiten toe overall een beetje anders uit, een ander lokaal kleurtje dus. Technisch hoeft dat niet langer dan een jaar of drie te duren. Dus aan de slag, zou ik zeggen.”

**“ IN DE FRONTOFFICE KAN
ELKE GEMEENTE HAAR EIGEN
‘COULEUR LOCALE’ HEBBEN,
BACKOFFICE MOET JE EFFICIËNT
SAMENWERKEN”**

UITWERKING

De realisering van de doelstellingen vindt plaats onder regie van de Bestuurlijke Regie Groep (BRG). De gemeentesecretarissen zijn ambtelijk verantwoordelijk voor het organiseren van het proces. Daarvoor is onder andere een faciliterend Programmabureau ingericht. Belangrijk is de invulling die de 19 colleges geven aan de opdracht om de programma's door medewerkers uit hun eigen organisatie te laten uitvoeren.

Ateliers

In het eerste kwartaal van 2008 worden ateliers georganiseerd rond de thema's uit de Strategische Agenda. Alle betrokken bestuurders en vertegenwoordigers van maatschappelijke organisaties worden uitgenodigd actief deel te nemen aan deze deelconferenties. Het is de bedoeling dat daar geen nieuw beleid wordt gemaakt, maar dat de deelnemers concrete uitvoeringsvoorstellen uitwerken

Uitvoering plannen in 2008

- 1 Met Rotterdam en Dordrecht worden afspraken gemaakt over de bereikbaarheidsproblemen van de haven en de noodzakelijke ruimte voor economische ontwikkelingen.
- 2 Het project Mainportcorridor Zuid over de A4 is in het Urgentieprogramma Randstad opgenomen. West-Brabant geeft aan op welke wijze de regio daar aan deelneemt.
- 3 Voor de A27 en A58 ontstaat duidelijkheid over de te nemen stappen (ontwikkeling, voorfinanciering e.d.) om het fileprobleem aan te pakken.
- 4 Ter uitwerking van het Bestuursakkoord van de Provincies en in het kader van de Europese structuurfondsen wordt bepaald welke projecten gezamenlijk van belang zijn. Te denken valt aan natuur- en landschapsprojecten waarvoor mogelijk ook het Regiofonds wordt ingezet.
- 5 De ontwikkelingen rond Woensdrecht (Maintenance Valley) worden concreet ingevuld in relatie tot de kennisinstellingen (ROC West-Brabant, Avans, NHTV, KMA).
- 6 West-Brabant geeft aan welk aanbod het wil creëren voor de behoefte aan bovenregionale bedrijventerreinen. Het SES komt daarvoor met voorstellen.

COLOFON

TEKST

Walter van der Calseyde

ONTWERP

Smidswater, Breda / Den Haag

DRUKWERK

Koninklijke Broese & Peereboom bv, Breda

FOTOGRAFIE

Gemeente Bergen op Zoom

Gemeente Moerdijk

Gemeente Oosterhout

Gemeente Roosendaal

Gemeente Steenbergen

Gemeente Werkendam

Provincie Noord-Brabant

Paul de Beer

Erik van der Hoeven

Wessel Keizer

De samenstellers hebben getracht alle rechthebbenden van het fotomateriaal te achterhalen. Mochten personen of instanties desondanks van mening zijn dat fotorechten niet zijn gehonoreerd, dan kunnen zij zich wenden tot het Programmabureau West-Brabant, Postbus 5000, 4700 KA Roosendaal.